

SHARQ MINIATYURA SAN'ATINING TARIXIY RIVOJLANISHI VA BADIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI**Botirqulova Umida Bahodir qizi***Guliston davlat pedagogika instituti**Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 27.03.2026**Revised: 28.03.2026**Accepted: 29.03.2026***KALIT SO'ZLAR:***Sharq miniatyura
san'ati, tasviriy san'at,
qo'lyozma kitoblar,
kompozitsiya, rang
tasviri, estetik meros,
san'at ta'limi.*

Ushbu maqolada Sharq miniatyura san'atining tarixiy shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda uning tasviriy san'at tarixidagi o'rni tahlil qilinadi. Miniatyura san'atining qo'lyozma kitoblar bilan bog'liq holda paydo bo'lishi, Temuriylar davrida yuksalishi hamda Kamoliddin Behzod ijodining bu jarayondagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, Hirot, Tabriz va Buxoro miniatyura maktablarining badiiy xususiyatlari, kompozitsiya va rang tasvirining estetik imkoniyatlari ilmiy jihatdan ko'rib chiqiladi. Maqolada miniatyura san'atining adabiyot bilan uzviy bog'liqligi hamda tasviriy san'at ta'limida uning metodik ahamiyati ham tahlil qilinadi.

Sharq miniatyura san'ati tasviriy san'at tarixida o'zining betakror badiiy-estetik xususiyatlari, kompozitsion mukammalligi hamda rangtasviriy ifoda vositalarining nozikligi bilan ajralib turadigan muhim madaniy meros sifatida e'tirof etiladi. Ushbu san'at turi kichik hajmdagi tasvirlar orqali murakkab badiiy g'oyalar, falsafiy qarashlar va ijtimoiy-madaniy mazmunni ifodalash imkoniyati bilan ajralib turadi. Miniatyuralar asosan qo'lyozma kitoblarni bezash jarayonida yaratilgan bo'lib, ular adabiy asarlar mazmunini vizual obrazlar orqali talqin qilish, tarixiy voqealarni tasvirlash hamda turli davrlarning ijtimoiy hayotini badiiy shaklda aks ettirish vazifasini bajargan [1:45]. Shu jihatdan qaraganda, miniatyura san'ati Sharq xalqlarining estetik tafakkuri, madaniy qadriyatlari

hamda badiiy dunyoqarashini o'zida mujassam etgan noyob tasviriy san'at hodisasi hisoblanadi.

Miniatyura san'atining shakllanishi Sharq mamlakatlarida kitobat va qo'lyozma madaniyatining rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. O'rta asrlarda ilm-fan, adabiyot va falsafaning yuksalishi natijasida qo'lyozma asarlarni bezash jarayoni keng rivoj topgan [1:62]. Bu jarayonda musavvirlar matn mazmunini to'ldiruvchi hamda uning badiiy ta'sirchanligini kuchaytiruvchi tasvirlar yaratganlar. Natijada miniatyura san'ati dastlab kitob bezagi sifatida shakllanib, keyinchalik mustaqil badiiy yo'nalish sifatida rivojlanib borgan. Tadqiqotlarga ko'ra, miniatyura san'ati Markaziy Osiyo, Eron va Hindiston hududlarida o'ziga xos maktablar asosida rivojlanib, har bir hudud rang tasviri, kompozitsion qurilishi hamda bezak elementlarining boyligi bilan ajralib turuvchi badiiy an'analarni shakllantirgan.

Tarixiy manbalarga ko'ra, Sharq miniatyura san'ati turli davrlarda rivojlanishning muhim bosqichlarini boshdan kechirgan. Ayniqsa, Temuriylar davri miniatyura san'atining yuksalish davri sifatida alohida e'tirof etiladi. Bu davrda ilm-fan, adabiyot va tasviriy san'at rivojiga katta e'tibor qaratilib, saroy kutubxonolari va kitobat ustaxonalari faoliyati keng yo'lga qo'yilgan. Natijada ko'plab iste'dodli musavvirlar yetishib chiqib, miniatyura san'atining badiiy imkoniyatlarini yanada boyitganlar. Mazkur davrda yashab ijod qilgan buyuk musavvir Kamoliddin Behzod Sharq miniatyura san'atini yangi badiiy bosqichga olib chiqqan yirik san'atkorlardan biri sifatida san'at tarixida muhim o'rin egallaydi [1:98]. Uning asarlarida kompozitsiya aniqligi, obrazlarning psixologik ifodaviyligi hamda ranglar uyg'unligi yuqori darajada namoyon bo'ladi. Behzod ijodida inson qiyofasining individual xususiyatlarini tasvirlash, voqealar rivojini dinamik tarzda ifodalash hamda muhitni batafsil aks ettirish kabi yangicha badiiy yondashuvlar kuzatiladi.

Sharq miniatyura san'ati rivojida adabiyot bilan uzviy bog'liqlik ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, buyuk mutafakkir va shoir Alisher Navoiy asarlariga ishlangan miniatyuralar tasviriy san'at va adabiyot o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni yaqqol namoyon etadi [1:105]. Navoiy asarlaridagi badiiy obrazlar, syujetlar va falsafiy g'oyalar miniatyura san'atida o'ziga xos tasviriy talqinini topgan. Bu jarayon miniatyura san'atining nafaqat estetik, balki ma'naviy va madaniy mazmun kasb etganligini ham ko'rsatadi. Shu sababli miniatyura san'ati Sharq adabiy merosining vizual ifodasi sifatida ham muhim ilmiy va madaniy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Sharq miniatyura san'ati rivojlanish jarayonida turli hududiy maktablar shakllangan bo'lib, ular o'zining badiiy uslubi va ijodiy yondashuvi bilan ajralib turadi. Jumladan, Hirot,

Tabriz va Buxoro miniatyura maktablari tasviriy san'at tarixida alohida o'rin egallaydi. Hirot maktabi kompozitsion mukammalligi, ranglarning nozik uyg'unligi hamda obrazlarning badiiy ifodaviyligi bilan ajralib turadi. Tabriz maktabi esa dekorativlik, murakkab kompozitsiya va ranglarning boyligi bilan mashhur. Buxoro maktabi esa milliy bezak elementlari, tasviriy shakllarning soddaligi hamda ranglarning muvozanati bilan ajralib turadi. Ushbu maktablar faoliyati natijasida miniatyura san'ati nafaqat qo'lyozma kitoblarni bezash vositasi, balki mustaqil badiiy ijod shakli sifatida ham rivojlangan [1:123]. Miniatyura san'atining badiiy xususiyatlari, avvalo, uning dekorativ-kompozitsion tuzilishi bilan belgilanadi. Miniatyuralarda tasvir hajmining kichikligi rassomdan kompozitsiyani puxta tashkil etish, tasviriy elementlarni muvozanatli joylashtirish hamda ranglar uyg'unligini aniq tanlashni talab etadi. Shu sababli miniatyuralarda ko'pincha stilizatsiya qilingan shakllar, ramziy obrazlar va bezak elementlaridan keng foydalaniladi [2:34]. Rang tasviri tizimi ham bu san'at turida muhim ahamiyat kasb etib, unda yorqin va sof ranglarning uyg'unligi orqali badiiy yaxlitlik hosil qilinadi. Ranglarning bunday estetik talqini Sharq tasviriy san'ati an'alarining muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi.

San'atshunoslik tadqiqotlarida miniatyura san'ati nafaqat badiiy hodisa, balki madaniy-tarixiy manba sifatida ham baholanadi. Miniatyuralarda aks ettirilgan sahnalar orqali o'tmish davrlarning turmush tarzi, kiyim-kechaklari, me'moriy muhitlari hamda ijtimoiy munosabatlari haqida muhim ma'lumotlarni olish mumkin [3:56]. Shu sababli miniatyura san'ati tarix, adabiyot, madaniyatshunoslik va pedagogika fanlari bilan chambarchas bog'liq holda o'rganiladi.

Zamonaviy san'atshunoslik tadqiqotlarida rang, kompozitsiya va badiiy ifoda vositalarining psixologik [8] hamda estetik funksiyalarini o'rganish ham muhim ahamiyat kasb etmoqda [4]. Ranglarning badiiy ifodadagi o'rni, ularning inson ruhiyatiga ta'siri hamda estetik idrokni shakllantirishdagi roli tasviriy san'at nazariyasining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi [6:311]. Shu bilan birga, kompozitsion tuzilma va rang uyg'unligi orqali yashirin ma'no hamda emotsional kayfiyatni ifodalash masalalari ham zamonaviy san'atshunoslik tadqiqotlarida keng yoritilmoqda [7:94]. Bugungi kunda tasviriy san'atni o'qitish jarayonida tarixiy badiiy merosdan samarali foydalanish masalasi ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Miniatyura san'ati namunalaridan ta'lim jarayonida foydalanish talabalarda estetik didni shakllantirish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish hamda milliy madaniy merosga hurmat tuyg'usini kuchaytirishda muhim metodik vosita bo'lib xizmat qiladi [11:183]. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tasviriy san'at darslarini tashkil etish va ularning samaradorligini oshirish masalalari ham muhim

tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi [12:4]. Tasviriy san'at ta'limida ijodiy fikrlashni rivojlantirish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillarini qo'llash hamda estetik qarashlarni shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi [9:317]. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Sharq mutafakkirlarining estetik qarashlari ham tasviriy san'atni o'rganish jarayonida muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi [10:5]. Bunday yondashuvlar tasviriy san'at ta'limining samaradorligini oshirish bilan birga, talabalarning badiiy tafakkurini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy san'at ta'limida rassomlar ijodini o'rganish, ularning asarlari bilan tanishish ham o'quvchilarda badiiy-estetik dunyoqarashni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi [8:9]. Bu jarayon san'at tarixini chuqur o'rganish hamda an'anaviy badiiy merosni zamonaviy san'at bilan uyg'un holda rivojlantirish imkonini beradi [5:176]. Shu bilan birga, tasviriy san'atda kompozitsiya, rang tasviri va grafik ifoda vositalarining tarixiy rivojlanishi ham san'atshunoslik tadqiqotlarining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Sharq miniatyura san'ati Sharq xalqlarining boy madaniy merosi, badiiy tafakkuri va estetik qarashlarini aks ettiruvchi muhim san'at hodisasi hisoblanadi. U tarixiy rivojlanish jarayonida turli davr va hududlarda takomillashib, o'ziga xos badiiy an'ana va uslublarni shakllantirgan [13:3]. Miniatyura san'ati nafaqat qo'lyozma kitoblarni bezash vositasi, balki jamiyatning madaniy, tarixiy va ma'naviy hayotini tasviriy shaklda ifodalovchi muhim tasviriy san'at turi sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda uning estetik tamoyillari va badiiy an'analari zamonaviy san'at rivojida ham o'z aksini topmoqda. Shu sababli Sharq miniatyura san'atining tarixiy shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda badiiy xususiyatlarini chuqur o'rganish milliy madaniy merosni asrab-avaylash va uni kelajak avlodlarga yetkazish nuqtai nazaridan muhim ilmiy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Adabiyotlar \ references

1. N.Abdullayev, "Sharq xalqlari san'ati tarixi", T.: 2007.
2. R.Z.Xayrov, Dekorativ rangtasvir. Guliston-2022.
3. Jumaboyev, N. P. "Rangtasvir." "Ilm Ziyo Zakovat" Toshkent-2023.
4. Odiljon, Inoyatov, and Haydarqulova Gulnoza. "TALABALARNI CHIZMACHILIK DARSLARIDA IJODIY-KREATIV FIKRLASHGA O'RGATISH." Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal 2.1 (2024): 355-358.

5. Alimjanovna Y. S. et al. THE TRANSITION OF GEOMETRY FROM ART TO ENGINEERING GRAPHICS IN THE RENAISSANCE //Global Science Review. – 2025. – T. 7. – №. 1. – C. 174-181.
6. Alimjanovna Y. S. et al. THE PSYCHOLOGICAL, CULTURAL, AND ARTISTIC FUNCTIONS OF COLORS //Modern education and development. – 2025. – T. 38. – №. 4. – C. 309-315.
7. Yusupova S. A., kizi Abdusalomova S. S. HIDDEN MEANINGS AND EMOTIONAL TONES EXPRESSED THROUGH COMPOSITIONAL AND COLOR ELEMENTS IN THE GENRE OF EASEL PAINTING IN VISUAL ART //International Journal American Journal of Modern World Sciences. – 2025. – T. 2. – №. 9. – C. 92-97.
8. Alimjanovna Y. S. The Important Significance of Introducing Students to Artists' Creations in Circle Classes (Ural Tansikbaev) //Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL). – 2024. – T. 3. – №. 1. – C. 9-9.
9. Shakarbek o'g'li, Imomov Fozil. "SHAXSGA YO 'NALTIRILGAN TA'LIMNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI." Modern education and development 43.2 (2026): 316-320.
10. Pardaboevich, Jumaboev Nabi. "Interpretation of the Problem of Educational use of Aesthetic Views of Eastern Thinkers in Pedagogical Research." Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL) 3 (2024): 9-9.
11. Faxriddinovich, Xamrayev Abubakir. "TASVIRIY SAN'AT FANINING TA'LIM JARAYONIDA SHAXSNI ESTETIK VA IJODIY RIVOJLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK AHAMIYATI." TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI 2.4 (2025): 181-187.
12. Pardaboevich, Jumaboev Nabi. "ORGANIZING VISUAL ARTS LESSONS AND ENHANCING THEIR EFFECTIVENESS BASED ON MODERN PEDAGOGICAL REQUIREMENTS." CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY. Vol. 1. No. 5. 2025.
13. Pardaboevich, Jumaboev Nabi. "SCIENTIFIC APPROACHES TO ENHANCING TEACHER COMPETENCE IN FINE ARTS CLASSES." CONFERENCE OF INNOVATIVE HORIZONS IN SCIENCE & ENGINEERING. Vol. 1. No. 2. 2025.